

ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИТОКИ РОЗВИТКУ ФЛЕЙТИ В КИТАЇ: ОРГАНОЛОГІЧНИЙ ЕКСКУРС

Устименко-Косоріч Олена Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту культури і мистецтв
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-9686-7626

Стаття присвячена історико-музикознавчому аналізу європейської флейти, в якій представлено її історію існування у музичній культурі сучасного Китаю; докладно висвітлено творчість китайських композиторів для академічної флейти, представлено твори, невідомі українському слухачеві, і які не фігурують, незважаючи на свою художню цінність, у навчальному репертуарі українських навчальних закладів; вивчені особливості китайської флейтової системи освіти, що істотно відрізняється за багатьма показниками від української. Крім цього висловлено критичні міркування про підходи до навчання на флейті в китайських музичних навчальних закладах усіх ланок освітньої системи та сформульовано актуальні завдання та принципи побудови актуальної освітньої моделі.

Зазначено, що академічна флейта за короткий період історичного розвитку в Китаї стала поширеним та популярним інструментом; флейтове мистецтво демонструє високий рівень виконавства, значну у художньому відношенні творчість, ефективну систему навчання гри на інструменті. Особливістю освітньої системи є надзвичайно активна виконавська практика педагогів, які викладають гру на флейті. Їх відрізняє багаторазова участь у вітчизняних та міжнародних конкурсах, інтенсивна робота в оркестрах та камерних інструментальних колективах, постійні виступи у якості солістів та учасників оркестру, дуже різноманітними за репертуаром програмами, інтенсивна гастрольна діяльність у країні та за кордоном. Широке поширення у творчості композиторів Китаю для флейти жанру перекладення, що зумовлено дефіцитом національного флейтового репертуару на сучасному етапі розвитку.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання матеріалів у навчальних дисциплінах музичного коледжу та вишу: історії виконавського мистецтва для студентів оркестрових факультетів та відділень, історії східних музичних культур. Матеріали цієї статті можуть фігурувати також у темах курсів, присвячених вивченню історії позасередземноморських культур.

Ключові слова: витоки, тенденції, європейська флейтова школа, виконавство, музичний репертуар, національні культурні традиції, виконавська практика.

Ustymenko-Kosorich Olena. The European origins of the flute in China: an organological excursion

The article is devoted to the historical and musicological analysis of the European flute, which presents a complete and detailed history of the existence of the European academic flute in the musical culture of modern China; the work of Chinese composers for the academic flute is covered in detail; works unknown to the Ukrainian listener and which do not appear, despite their artistic value, in the educational repertoire of domestic educational institutions are analyzed; the features of the Chinese flute education system are studied, which significantly differs in many respects from the Ukrainian one. In addition, critical considerations are expressed about the approaches to flute teaching in Chinese musical educational institutions of all levels of the educational system and the current tasks and principles of building a current educational model are formulated. It is noted that the academic flute has become a widespread and popular instrument in a short period of historical development in China; flute art demonstrates a high level of performance, significant artistic creativity, and an effective system of teaching the instrument. A feature of the educational system is the extremely active performance practice of teachers who teach the flute. They are distinguished by their multiple participation in domestic and international competitions, intensive work in orchestras and chamber instrumental groups, constant performances as soloists and soloists with an orchestra, very diverse repertoire programs, and intensive touring activities in the country and abroad. The genre of arrangement is widespread in the work of Chinese composers for the flute, which is due to the shortage of domestic repertoire at a certain stage of development.

The practical significance of the work lies in the possibility of using its materials in the academic disciplines of music colleges and universities: the history of performing arts for students of orchestral faculties and departments, the history of Eastern musical cultures. The materials of this article may also appear in the topics of courses devoted to the study of the history of non-European cultures.

Key words: origins, trends, European flute school, performance, musical repertoire, national cultural traditions, performance practice.

Вступ. Європейська академічна флейта починає активно впроваджуватись у музичну культуру Китаю фактично наприкінці XIX – на початку XX століть. Сьогодні це дуже поширений і популярний у країні інструмент. У китайській музичній культурі, як і раніше, живе і традиційна бамбукова флейта – вона налічує тисячі років.

Життя європейської флейти в сучасному Китаї є дуже інтенсивним, і важливо розглянути його з різних аспектів. Одним із найістотніших для спостереження можна назвати пласт музичної культури, пов'язаний із презентацією флейти у концертному виконавстві. У статті, крім короткої загальної характеристики витоків і початку істо-

рії інструменту, висвітлюється система заходів у Китаї з представленням флейти. Здається, що інтерес представляє не тільки опис подій та заходів, а й їхні учасники. Зроблено спробу простежити діяльність досвідчених та молодих музикантів у симфонічних оркестрах, їх виступи із сольним репертуаром та оркестром, виконавські успіхи китайських флейтистів XX–XXI століть у вітчизняних та міжнародних конкурсах.

Мета дослідження – створення цілісної картини побутування академічної європейської флейти в Китаї.

Матеріали та методи. Матеріалом для даної статті обрано документальні свідчення про історичний процес становлення та розвитку флейтового мистецтва: програми концертної практики, аудіо та відеозаписи видатних флейтистів (CD диски та великі матеріали в Інтернеті), критичні публікації та інтерв'ю в пресі. Для характеристики системи флейтової освіти в Китаї, окрім фактичної інформації, використовувалися навчальні посібники та теоретичні праці відомих китайських педагогів. Серед них методичні розробки професора флейти, декана музичного факультету Китайського університету Гонконгу Лю Янцзяна, професора, завідувача кафедри Уханьської консерваторії, музичного критика та оглядача ряду газет Сюй Ге, першого викладача флейти Нанкінського інституту мистецтв (з 1960 року) композитора Гао Цінпінця, професора Тяньцзіньської консерваторії Лі Сяоке та ін.

Методологічну основу статті складає історичний метод, запроваджений під час висвітлення подій концертного життя, становлення системи навчання, культурного контексту композиторської творчості. В аналізі конкретних композиторських опусів та ролі світового досвіду в китайській освіті використовувався також компаративний метод для порівняння із зарубіжною практикою.

Результати дослідження. Коли йдеться про флейту, багато хто має на увазі стародавній інструмент, зроблений з кістки звіра з пробитими отворами. Цей музичний інструмент пройшов довгий шлях еволюції. Кістяні флейти стародавніх часів були різних типів, про що свідчать знайдені археологами експонати, що дбайливо зберігаються в музеях [1, с. 20].

Світ флейти винятково різноманітний, адже налічується понад тридцять видів та різновидів даного музичного інструменту. Сьогодні їх виробництвом займаються понад 48 країн світу. Флейта може бути виготовлена з понад ста видів різних матеріалів, серед яких золото, срібло, платина, гірський криштал, мідь, кістки тварин, скло, пластик і навіть шоколад. І всі ці інструменти незалежно від різних видів матеріалу звучать дуже органічно.

У статті коротким оглядом висвітлено історію виникнення інструменту та основні факти його існування вже в академічній формі з часів Середньовіччя у країнах Західної Європи. Це є важливим для порівняння з коротким життям європейської флейти в Китаї та темпами її еволюції, визначенням в музичній культурі, масштабом досягнень. У представленому матеріалі не заявлено наукової новизни, оригінальних концептуаль-

них положень у його викладі. Разом з тим, концентрація інформації у поєднанні з лаконізмом викладу пояснюється необхідністю обов'язкової обізнаності цими відомостями для порівняння з історією флейти у культурі Китаю.

Флейта (Flute) вважалася інструментом, створеним міфічними героями. Перші відомості про нього з'явилися в єгипетських, грецьких, індійських міфах та легендах. Як приклад може бути серія гравюр, виконаних на дереві швейцарським художником Тобіасом Штіммером (Tobias Stimmer, 1539–1584). На одній із них зображено античну жінку, яка грає на флейті (згадку про неї наводить німецький письменник Йоганн Баптист Фіхарт (Johann Baptist Fischart, 1545–1591 pp.)) [2].

Інформація про стародавні зразки інструменту виходить з Єгипту – у саркофагах та гробницях близько 4 тис. років до н. е. часто зустрічається зображення флейти. Очевидно, цьому інструменту єгиптяни надавали особливу шану. У Стародавньому Єгипті існували два типи флейти – вертикальна та горизонтальна: вертикальна мала назву «*tem*», а горизонтальна «*sebi*» [1, с. 15]. Саме горизонтальний тип давньоєгипетської флейти став прообразом сучасного інструменту [Там само].

Найменша флейта у світі називається «п'ікколо» і має довжину 32 мм. Вона використовувалася переважно пастухами і була виготовлена ними ж з очерету та інших підручних засобів.

У 2012 році в печері Hochle-Fels на південному заході Німеччини дослідники виявили первинні зразки древньої флейти [1, с. 5]. Вчені припускають, що ці інструменти існували приблизно в період від тридцяти п'яти до сорока тисяч років тому [4, с. 24]. Такі флейти виготовлялися з кісток ведмеда чи мамонта. У Китаї була створена кістяна флейта «цзяху» [1, с. 5] у період від семи до дев'яти тисяч років тому, а флейти з кістки північного оленя в Австрії близько дев'ятнадцяти тисяч років [Там само]. Усі флейти того періоду виготовлялися з кісток тварин. Вік найдавнішої флейти, виявленої у Китаї, датується приблизно дев'ятьма тисячами років. Виготовлена вона була з пташиних кісток, а саме з кістки журавля. Відомо, що люди тієї епохи могли грати не лише окремі звуки, а й протяжні мелодії [1, с. 6].

Існує безліч легенд про флейту, згідно з однією з них, винахідником цього інструменту вважається Бог Озіріс (Osiris). Близькі сусіди до єгиптян греки багато в чому спиралися на єгипетську спадщину в галузі музичного мистецтва. У Стародавній Греції відомим духовим інструментом типу флейти був авлос («*aulos*»). Його створення приписували цареві Мідасу; пізніше він набув популярності у римлян [1, с. 10]. У Греції існував також сирінок («*syrix*») – багатостовпний інструмент, який називається «флейтою Пана» [Там само].

В Іспанії, Франції та Великобританії за часів неоліту, а також у бронзовому та залізному віках для створення всіх видів духових інструментів використовувалися кістки тварин. На цих інструментах можливе виконання сучасної музики, проте віднести їх до класичного типу духових інструментів не варто.

З розвитком цивілізації музичні інструменти з кісток стали поступово зникати – їхнє місце зайняли дерев'яні флейти. У звичному для сучасної людини вигляді інструмент з'явився у XII столітті. У Середньовіччі слово «флейта» стало узагальненою назвою духових інструментів, серед яких сама флейта та кларнет. Вони звучали у танцях селян та у церемоніях знаті. Найбільшою популярністю користувалася естампіда (франц. *estampie*, лат. *stantipes*), що представляє інструментальні переклади пісень для танців. У рукописах XIII століття зберіглася інформація про німецьких трубадурів, які виконували мелодії на флейті в унісон із співом чи сольо [5, с. 22].

Кларнет recorder (англійська), *flute douce* (французька), *flaute dolce* (італійська) – назви прямої флейти. Слово «recorder» уперше з'явилося в літературі у 1388 році – тоді воно вживалося як позначення вертикальної флейти, яка вже була поширена з XII століття. Саме кларнет з дерева, (який сьогодні виготовляють із пластику) багато музикознавців називають прототипом сучасної флейти. У середні віки один із різновидів флейти називали «фістула» («*fistula*). В епоху середньовіччя конструкція цих інструментів була дуже простою, проте інструменти почали активно модернізуватися.

Порівняно з епохою античності в середньовічній музиці, чи то танці селян, чи урочисті церемонії знатних персон, використовувався набагато більший арсенал музичних інструментів, у тому числі духових. Тоді ніхто не створював твори спеціально для духових інструментів, тому виконавці самі перекладали пісні та танці для певного інструменту.

Німецький музикант Себастьян Вірдунг (Sebastian Virdung) у 1511 році в «*Musica and Ausgezogen*» наводить інформацію про інструмент, який мав три регістри та з необхідністю виконання на ньому виключно правою рукою. Французький флейтист Жак Оттєтер (Jacques Hotteterre) набагато пізніше, у 1707 році, опублікував книгу «Принцип поперечної флейти», вказавши, що на інструменті необхідно грати лівою рукою [3].

В епоху Відродження у Франції цей інструмент зазнав важливих змін. Французька родина Від Тейлор (Haut Taylor) успішно випустила першу флейту, що увійшла пізніше в історію як *baroque flute* (барокова флейта).

На фресці «Піднесення Діви Марії» у Римі, написаній приблизно 1489 року, зображені цитра («*zithor*») і флейта. Це одноручна флейта, друга рука може бути використана для гри на іншому інструменті. Такого типу інструмент був на півдні Франції та Іспанії до XVIII століття. В Англії одноручний інструмент використовувався таким чином: музикант грає однією рукою на цьому інструменті, іншою на барабані [5, с. 124].

Так як флейта в цей період виготовлялась з цільного шматка матеріалу (не розділеного на три частини, як у конструкції пізнішого зразка), її неможливо було налаштувати, що зумовило виготовлення великої кількості флейт, призначених для отримання звуків різної висоти. Таким чином, у 1576 році в Штутгарті в деяких придворних оркестрах використовували близько

35 видів флейт, а горизонтальний тип конструкції на той час не використовувався.

Флейта XV століття була з примітивною конструкцією, звук був грубим, а діапазон занадто маленьким. Такі дефекти прирікали інструмент на малу популярність, а також відсутність до неї інтересу з боку істориків музики. Наприкінці XV століття структура інструменту залишалася вкрай простою: флейта складалася з циліндричної трубки з пробкою на одному кінці, клапаном для видування та шістьма отворами. У цей час флейта все ще була інструментом для виконання акомпанементу вокальної музики, тому майстри-виробники створювали три різні розміри інструменту, які відповідали трьом вокальним регістрам. Пізніше флейта була модернізована та її почали виготовляти з різною довжиною (основної частини та голівки), щоб виконавець міг коригувати висоту звучання.

Твори фламандського майстра Алессандро Агріколи (Alexander Agricola), створені у 1529 році, написані для трьох різних за розміром флейт. Кожна з них має діапазон три октави, одна з флейт грає на октаву вище, ніж написано в тексті, дві інші виконують тим часом свої партії. В 1681 флейта з діапазоном 2,5 октави (d1-g3) вперше в історії увійшла до складу оперного оркестру. Завдяки широкому діапазону та особливій тембровій виразності флейта незабаром стала серйозним конкурентом кларнета (флейти вертикального типу) [1, с. 18].

На стику XVI–XVII століть відбулася велика реформа у виготовленні духових інструментів, адже завдяки їхньому характерному звучанню, композитор міг створювати яскраві образи в опері. Тоді оркестр можна було почути не тільки у театрі, а й у церковному музичному середовищі.

У середині XVII століття відбулося кілька серйозних змін у виробництві флейти, внаслідок яких було сформовано прототип сучасної флейти. Корпус, який раніше був цілісним, став складатися з трьох частин, були скориговані звукові отвори та додана механічна кнопка. Модифікована флейта стала більш стабільною у різних звукових регістрах, звук став привабливішим, а процес виконання став контрольованим. Завдяки цим змінам флейта поступово з оркестрової практики перетворилася на сольний інструмент. Останній варіант флейти підкорив суспільство, стимулюючи проведення публічних платних концертів, почав набирати обертів продаж музичних інструментів, а також нотної продукції для флейти.

У старовинній Національній художній галереї Берліна зберігається інформація про те, що Фрідріх Великий часто фігурував на картинах художників-сучасників. Він був відомий тим, що любив грати на флейті і часто виступав на концертах. Це свідчить, що флейта була дуже популярна в епоху бароко і класицизму та стала невіддільною частиною музичної культури цього періоду.

Епоху бароко прийнято вважати золотим періодом історії розвитку флейтових шкіл Німеччини, Австрії. З кінця XVII – до середини XVIII століття багато хто писав музику для флейти (сонати, концерти, сюїти)

і використовував інструмент в операх. Головні постаті композиторів: А. Вівальді в Італії, Г. Ф. Гендель, І. С. Бах, Г. Ф. Телеман, І. Квантц у Німеччині. У Франції цього періоду за правління короля Людовіка XIV дворянське суспільство дедалі більше захоплювалося флейтовою музикою, у наслідок чого Франція набула статусу «країна флейт». Творцем французької флейти став М. Блаве (Michel Blavet, 1700–1768), – талановитий виконавець, соліст та оркестрант, який відомий також за композиторською творчістю. Численні сонати, менуети, дуети та інші твори М. Блаве були простими з розрахунку на популярність серед концертної публіки [1, с. 19].

У період романтизму варто відзначити значну динаміку розвитку виконавства на флейті, педагогічної практики та методичні здобутки (поява навчальних посібників та численних посібників), а також інтерес до інструменту композиторів, які всебічно розкривали його виразні особливості.

У XX столітті починається інтенсивний розвиток національних шкіл різних європейських країн, які до цього не дуже знайомі з флейтою (Угорщина, Іспанія,

Польща, Росія, Румунія та ін). До створення творів для флейти звертаються багато композиторів. У Франції написана Франсісом Пуленком широко відома сьогодні Соната для флейти та фортепіано. Цікава композиція створена Альбером Русселем – Сюїта для флейти та фортепіано «Гравці на флейті» [2, с. 50].

Висновки. Резюмуючи органологічний експерт розвитку флейтового мистецтва, зазначимо, що досліджуваний феномен характеризується багатьма подіями в історії розвитку європейської флейти. Вона цікава як окрема мистецька галузь, але має особливий сенс у контексті усвідомлення досягнень флейтового мистецтва в Китаї, що втілює багато важливих рис та суттєві європейські напрацювання. Історичний експерт у змісті статті представлено оглядом китайського «флейтового простору». Це найхарактерніші моменти в історії академічної флейти, насичене концертне життя та численні конкурси. З метою продемонструвати динаміку розвитку академічної флейтової культури в Китаї визначено досягнення китайського флейтового музикування у європейському музичному середовищі.

Література:

1. Лі Цзявей. Розвиток та еволюція барокової флейти та вивчення її історичної цінності. Ухань: Уханська консерваторія музики, 2017. 30 с.
2. Лю Ченхуа. Китайська музика в гуманітарному аспекті. Шанхай: Шанхайська музика, 2002. 100 с.
3. Ма Вей. Концепція форми в музиці Китаю і Європи: аспекти композиції та виконавства: автореф. дис... канд. мист. : 17.00.03. Одеса, 2004. 21 с.
4. Сан Сіюань. Тематичні тектонічні дослідження у китайських симфонічних музичних творах XX століття. Шанхай: Шанхайська консерваторія, 2005. 34 с.
5. Ян Мінкан. Народні пісні і танці в Китаї. Пекин: «Народна музика». 1996. 323 с.

References:

1. Li Jiawei (2017). The development and evolution of the baroque flute and the study of its historical value. Wuhan: Wuhan Conservatory of Music [in China].
2. Liu Chenghua (2002). Chinese music in the humanitarian aspect. Shanghai: Shanghai Music [in China].
3. Ma Wei (2004). The concept of form in the music of China and Europe: aspects of composition and performance: Odessa: ONMA [in Ukrainian].
4. San Siuan (2005). Tematichni tektonichni doslidzhennia u kytajskikh symfonichnykh muzychnykh tvorakh XX stolittia. Shankhai: Shankhaiska konservatoriia, [in China].
5. Yan Minkan (1996). Narodni pisni i tantsi v Kytai [Folk songs and dances in China]. Pekyn: «Narodna muzyka». [in China].

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025